Чуб О.О.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
ДВНЗ "Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана"

БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено концепції виникнення та розвитку глобалізаційних процесів. Розглянуто вплив глобалізації на банківську діяльність і структуровано теоретичні концепції її впливу на національне банківництво на дві якісно різні групи — економічні та юридичні. Визначено межі прояву й рівні впливу економічної концепції глобалізації на національний банківський сектор.

The author investigates concepts of inception and development of globalization processes; considers the influence of globalization on banking activity; structurally divides the theoretical concepts of its influence on the national banking activity into two qualitatively different groups: economic and juridical; and also determines limits and levels of influence of globalization's economic concept on the national banking sector.

Однією з основних тенденцій, що спостерігаються у світовій економіці на початку XXI століття, є територіальна й інституційна інтеграція ринків, а сучасна світова економіка характеризується дедалі більшим переплетенням національних економік. З позиції окремої країни, інтеграційні процеси розвиваються у двох напрямах — у країну ззовні та із країни назовні. Розвиток іззовні означає, що процес іде в напрямі розширення використання іноземного капіталу, товарів, послуг, технологій та інформації у сфері внутрішнього споживання окремої країни. Розвиток назовні характеризується пріоритетною орієнтацією країни на світовий ринок і глобальною експансією економічних суб'єктів у всі сфери економіки інших країн. Результатом такого двостороннього руху і є інтеграція ринків, тобто поєднання частин (економік окремих країн) у одне ціле — глобальну економічну систему. Інтеграція ринків — це зближення й переплетення національних ринків у міжнародному масштабі.

Останніми роками процеси інтеграції ринків, унаслідок яких структури національних економічних систем стають взаємозалежними, прискорюються, про що свідчить зростання кількості та обсягів укладених і реалізованих угод. Інтеграція в усіх секторах світового господарства принципово змінює співвідношення між зовнішніми та внутрішніми чинниками розвитку ринків на користь перших. Економічна система кожної окремої країни, незалежно від її величини та рівня економічного розвитку, не в змозі протидіяти інтеграційним процесам, а отже не може бути цілковито самостійною та раціонально формувати й реалізовувати стратегію економічного розвитку без урахування інтересів основних суб'єктів світової економіки.

Інтеграцію окремих ринків слід відрізняти від міжнародної економічної інтеграції, що характеризується зближенням національних економік на основі

© Чуб О.О., 2008

процесів поділу праці. Інтеграція (від лат. *integratio* — заповнення, возз'єднання, від *integer* — цілий) — це процес об'єднання в ціле окремих частин та елементів; у економічному сенсі інтеграція є процесом поглиблення економічного та виробничого співробітництва в напрямі об'єднання національних господарств двох і більше держав. Міжнародна економічна інтеграція — це досить ефективний та перспективний напрям розвитку економіки, якісно новий і складніший етап інтернаціоналізації господарських зв'язків, на якому відбувається зближення національних економік та забезпечується спільне розв'язання економічних завдань.

Міжнародна економічна інтеграція на макрорівні набуває інституційних форм та реалізується на основі моделей двох типів. Перший — західноєвропейська інтеграція, яка має чітке інституційне оформлення на національному й міжнаціональному рівнях, що припускає створення єдиного ринку та валюти. Другий тип — північноамериканська й азіатсько-тихоокеанська інтеграційні моделі, що ґрунтуються переважно на інтеграції транснаціональних корпорацій, без відповідного інституційного оформлення. Інтеграція ринків відбувається в моделях обох типів, але по-різному. У моделі першого типу ініціатором галузевої інтеграції є наддержавні органи, а другого — компанії та банки. Інтеграція міжнародних ринків супроводжується зниженням, а згодом і цілковитою відмовою від бар'єрів входу на національні ринки. Інтеграційна структура ринків дає змогу мати вигоду від особливостей ділових циклів, економічної політики, податкового законодавства та інших складових національних економічних систем. Інтеграційні процеси можуть як згладжувати, так і поглиблювати відмінності між національними економічними системами. Однак, як свідчить практика, інтегровані ринки дедалі істотніше сприяють стиранню кордонів між економіками та підтриманню макроекономічної рівноваги національних економік[1].

Міжнародна інтеграція є причиною глобалізації як об'єктивного процесу, який набирає дедалі більшої сили. Інтернаціоналізація, розпочавшись ще сто років тому, тепер вступила у принципово нову стадію, й у новітній світовій економіці з'явилося якісно нове поняття "глобалізація". На сучасному етапі розвитку економічної думки ще не сформовано єдиного визначення поняття глобалізації з урахуванням комплексного й багатогранного характеру цього явища, тому звернемося до з'ясування його сутності.

Вперше термін "глобалізація" було використано у працях Дж. Макліна в 1981 році[2], а пізніше визначено американським соціологом Р. Робертсоном у роботах 1983—1992 років[3]. Зазвичай науковці визначають глобалізацію або як взаємозалежний і взаємопов'язаний розвиток господарств різних країн, або як якісно

[1] *Думная Н.Н.* Риски финансовой глобализации. — http://www.mirkin.ru.

[2] *Scholte J.A.* Beyond the Buzzworld: Towards a Critical Theory of Globalization / Eds: E. Kofman, G. Youngs. — London, 1998.

[3] *Иноземцев В.Л.* Расколотая цивилизация. — М.: Наука, 1999. — 703 с.

новий рівень інтернаціоналізації ресурсних ринків, ринків праці, фінансових та інформаційних ринків[4]. Під глобалізацією розуміють об'єктивний процес інтеграції значної частини капіталу різних країн, посилення їх взаємозалежності[5].

Британські вчені у праці "Глобальна трансформація. Політика, економіка та культура" наголошують, що глобалізація є процесом розширення й поглиблення взаємозалежності країн світу в усіх сучасних сферах суспільного життя[6]. Подібне визначення глобалізації запропоноване іншими дослідниками, на думку яких, глобалізація — це процес зростання залежності окремих країн та їхніх економік[7].

Прибічники новітньої теорії глобалізації стверджують, що глобалізація розпочалася наприкінці XX століття та пов'язана із загальнішим процесом — інтернаціоналізацією. Дослідники новітньої теорії зазначають, що глобалізація проявляється не лише в кількісному вимірі рівня інтенсивності зв'язків економік окремих країн, а й у якісному — через формування глобального рівня економічної організації. В. Кувалдін визначає глобалізацію як процес безбар'єрного руху капіталу, товарів, послуг, робочої сили й універсалізації господарського життя, який робить економічний простір однорідним та створює передумови для формування "суспільства без кордонів"[8]. У широкому розумінні глобалізацію визначають як єдину економічну систему, що функціонує в кожен момент часу на всій планеті[9]. У іншому дослідженні глобалізація трактується як утворення єдиного, взаємопов'язаного світу, цілісного за своїми загальними контурами та внутрішнім зв'язком елементів із формуванням структур глобальної керованості[10].

Прихильники радикального напряму, описуючи процеси глобалізації, заявляють про "кінець національної державності" та світ без кордонів[11]. На їхню думку, в майбутньому у світі не залишиться національних держав; їхнє місце займуть

---

[4] *Нухович Э.С.* Глобализация, инфляция и стратегия международных корпораций // Корпоративное строительство и роль ФПГ в подъеме экономики России: В 2-х ч. — М.: Фин. академия, 1999.

[5] *Васильченко З.М.* Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Моногр. — К.: Кондор, 2004. — С. 396.

[6] *Held D., McBrew A., Goldblatt D., Perraton J.* Global Transformation. Politics, Economics and Culture. — Polity Press, 1999. — С. 2.

[7] *O'Rourke K.H., Williamson J.G.* Globalization and history. — Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1999; *Robertson R.T.* The three waves of globalization. — NY: Zed Books, 2003.

[8] *Кувалдин В.* Глобальность: новое измерение человеческого бытия // Горбачев М.С. и др. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. — М.: Альпина Паблишер, 2003. — С. 53.

[9] *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. / Под науч. ред. О.И. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — С. 105.

[10] *Ильин М.В.* Стабилизация развития // Мегатренды мирового развития / Отв. ред. М.В. Ильин, В.Л. Иноземцев; Центр исследований постиндустриального общества. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2001. — С. 183—191.

[11] The end of the nation state: the rise of regional economies / Ed.: K. Omae. — NY: Free Press, 1995.

глобальні корпорації без національних ознак та зі стандартизованими послугами. Водночас опоненти радикального напряму виступають проти перебільшення ролі глобальних тенденцій. Вони стверджують: національна політика та економіка відіграють головну роль у визначенні напрямів розвитку, хоча й не заперечують, що глобальні процеси стали визначальною рисою розвитку міжнародної економіки[12].

Проведене дослідження дає підстави для визначення глобалізації як поступового і тривалого процесу розвитку якісно нової системи господарювання, яка доповнює національну економіку новими, глобальними рисами. Можна в цілому погодитися із твердженням В. Сіденка[13], що глобалізація є комплексним процесом, який охоплює паралельно три основних явища: зменшення перешкод на шляху взаємодії країн; тенденцію гомогенізації економічного, політичного та культурного просторів; утворення структур глобального управління.

Унаслідок глобалізації ринки стають більш взаємозалежними, у всіх сферах спостерігається постійне зростання глибини та масштабів міжнародної інтеграції, яка перетворилася на багатоканальний процес. Загалом процеси глобалізації охоплюють різні сфери світової економіки, а саме:

— зовнішню, міжнародну, світову торгівлю товарами, послугами технологіями, об'єктами інтелектуальної власності;

— міжнародний рух засобів виробництва (робочої сили, капіталу, інформації);

— міжнародні фінансово-кредитні та валютні операції;

— виробничу, науково-технічну, технологічну, інжинірингову й інформаційну співпрацю[14].

Слід наголосити, що процеси глобалізації неоднаково вливають на різні сфери економіки. У контексті цього дослідження розглянемо вплив глобалізації на банківську діяльність. За результатами проведеного дослідження структуровано теоретичні концепції впливу глобалізації на національне банківництво. Так, концепції глобалізації банківського сектору поділено на дві якісно різні групи — економічні та юридичні, кожна з яких, у свою чергу, включає дві і три підгрупи відповідно (рис.).

Розглянемо детальніше сутність економічної концепції глобалізації банківництва й дослідимо її влив на розвиток банківської системи України.

Національна банківська система, зважаючи на незначні обсяги порівняно з транснаціональними банками, не може істотно вплинути на світовий банківський

---

[12] *Gilpin R.* Global political economy: Understanding the international economic order. — Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001. — P. 3.

[13] *Сіденко В.* Зовнішні аспекти макроструктурних зрушень // Макроструктурна політика та ринкова трансформація: досвід Польщі та України / За ред. Я. Кліха, І. Крючкової та В. Сіденка. — К.: Заповіт, 2004. — С. 44.

[14] Глобализация мировой экономики // Менеджмент в России и за рубежом. — 2001. — № 3. — http://www:dis.ru.manag/arhiv/2001.

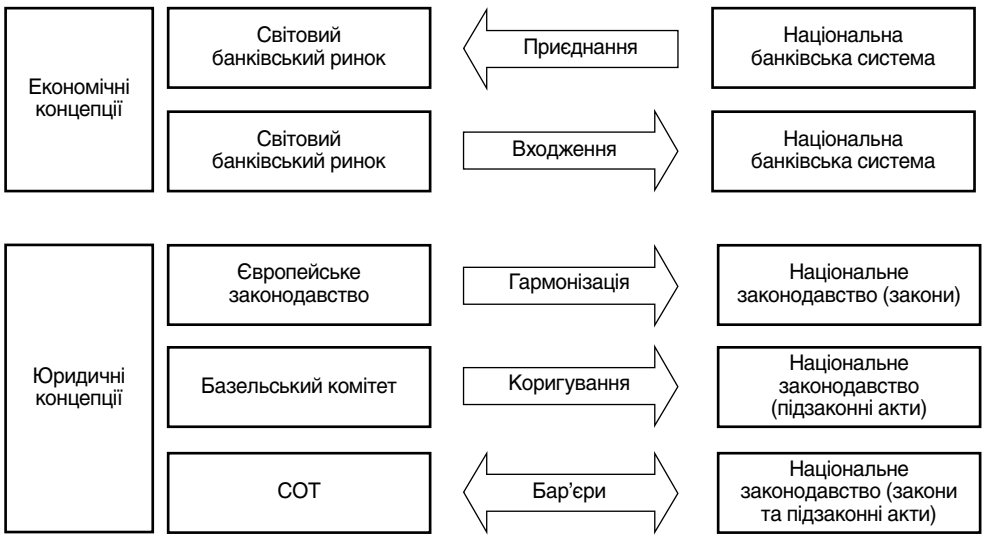

Рис. **Теоретичні концепції глобалізації банківництва**

ринок. Одним із основних індикаторів розвитку банківської системи, що характеризує ступінь довіри до банків, є рівень її капіталізації. Тому проблема останньої — це проблема формування фінансової основи системи. Від якості й величини сукупного капіталу банків країни залежить надійність всієї економічної системи й динаміка її подальшого розвитку. На жаль, капітал українських банків, незважаючи на поступове зростання показника балансового капіталу, залишається досить низьким і становить лише 5 % від ВВП, тоді як у Росії цей показник дорівнює 37,2 %, а у країнах Центральної Європи — понад 40 %[15].

Іншим важливим індикатором розвитку банківської системи є сумарний обсяг активів, тому економічно доцільно порівнювати банківські установи за цим показником. Сукупні активи банківської системи України на 1 серпня 2007 року становили 475 496 млн грн, або 94 157 млн дол. США, у той час як активи найбільшого банку світу "Барклайз банк" за результатами 2006 року, згідно з рейтингом видання "The Banker", становили 1 591 524 млн доларів[16]. Тобто величина активів усіх українських банків у сукупності становить близько 6 % активів найбільшого банку світу, а отже їх вплив на світовий банківський ринок досить незначний. Вітчизняні банки роблять лише перші кроки щодо виходу на світовий фінансовий ринок, намагаючись витримувати конкуренцію в усіх напрямах діяльності. За таких умов маємо всі підстави визначити участь українських банків у світових глобалізаційних процесах як приєднання.

[15] *Коваленко В.В., Прадун В.П.* Оцінка впливу монетарної та регуляторної політики Центрального банку на розвиток банківського капіталу // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6. — С. 23.

[16] http://www.thebanker.com\cp\23.

Кардинально інша ситуація склалася з доступом іноземного капіталу на український банківський ринок. З огляду на розміри іноземних банків можна стверджувати, що для них немає цінових бар'єрів входження на український банківський ринок. За період 2000—2007 років кількість банків із іноземним капіталом збільшилася на дев'ять, що становить майже 30 % приросту, в тому числі банків зі 100-відсотковим іноземним капіталом — у 2,5 разу (табл. 1).

Таблиця 1. **Показники діяльності банків із іноземним капіталом***

Показники	Роки							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007**
Кількість банків за реєстром (на кінець року)	195	189	182	179	182	186	193	193
Кількість банків, які мають ліцензію НБУ та надають звітність	154	153	157	157	160	165	170	173
Банки з іноземним капіталом: кількість банків, *у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом;* статутний капітал, млн грн, *у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом*	31 7 725 225	21 6 946 265	20 7 1046 365	19 7 1152 414	19 7 1630 689	23 9 3602 1056	35 13 10 023 2045	40 18 12 922 3694
Статутний капітал діючих банків, млн грн	3666	4576	6003	8116	11 605	16 111	26 372	31 010
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі діючих банків, %	13,3	12,5	13,7	11,3	9,6	19,5	27,6	н/д

* Розраховано за даними: http://www.bank.gov.ua.
** Станом на 1 червня 2007 року.

Питома вага банків із іноземним капіталом у 2000 році становила майже 16 %, а вже у 2007-му — 20,7 %. Статутний капітал банків із участю іноземного капіталу зростав вищими темпами та сягнув понад 27 %, що на 7 % більше, ніж питома вага банків із іноземним капіталом у загальній кількості банківських установ.

Число банків із участю іноземного капіталу збільшилося переважно за рахунок угод злиття та придбання, яких протягом 2004—2007 років було укладено двадцять (табл. 2).

Предметом тринадцяти з усіх угод злиття та придбання була купівля пакета акцій обсягом понад 90 % від загальної емісії банку. Значну кількість угод придбання банків було оголошено у 2006 році. Реалізація угод злиття та придбання зумовила попит і пропозицію на корпоративні права банківських установ та привела до появи специфічного сектору фінансового ринку — ринку корпоративного контролю банківських установ. Високий рівень активності в цьому секторі пов'язаний із привабливістю українських банків для іноземних фінансових груп.

У загальному випадку іноземні банки можуть здійснювати входження до банківського сектору країни через угоди злиття та придбання вже існуючого банку, створення дочірньої установи або філії. Проте купівля банку в Україні має низку переваг перед створенням філій іноземних банків на території країни. Зокрема,

Таблиця 2. **Угоди купівлі іноземними банками українських банків***

Рік	Об'єкт угоди	Сума угоди, млн дол. США	Предмет угоди, % акцій	Покупець
2004	АКБ "Трансбанк"	н/д	10	"ТуранАлем" (Казахстан)
2005	АКБ "Ажіо"	27,50	98	SEB (Швеція)
	АКБ "Укрсоцбанк"	2070,00	95	"Banca Intesa" (Італія)
	АКБ "Аваль"	1028,00	93,50	"Raiffeisen International Bank-Holding AG"
	АКИБ "Укрсіббанк"	350,00	51	"BNP Paribas" (Франція)
	АКБ "ВАБанк"	8,75	10	"TBIF Financial Services Group" (Нідерланди)
	АКБ "Форум"	20,00	10	"Bank of New York" (США)
2006	АКБ "Індекс банк"	260,00	98	"Credit Agricole"
	АКБ "Мрія"	70,00	98	ОАО "Внешторгбанк"
	ЗАО "АКБ "Львів"	6,00	95	ООО "Нью Прогрес Холдинг"
	АКБ "Приватінвест"	18,00	100	Фінансова група "PPF" (Чехія)
	АКБ "Райффайзенбанк Україна"	812,50	100	"OTP Bank" (Угорщина)
	АКБ "Мега-банк"	19,00	20	Група портфельних інвесторів
	ЗАО "Банк НРБ"	140,00	100	Сбербанк Росії
	Міжнародний комерційний банк	58,00	78	"Piraeus Bank"
	АКБ "АІС-банк"	9,50	100	"Русский стандарт" (Росія)
	АКБ "Надра"	н/д	7,70	Приватний інвестор
	АКБ "Універсальний"	49,50	99,34	"Eurobank Ergasias" (Греція)
	АКБ "Агробанк"	30,00	100	Фінансова група "PPF" (Чехія)
2007	АКБ "ТАС-Комерцбанк"	735,00	100	"Swedbank"
Всього		**5711,75**		

* Складено на підставі інформації сайтів: http://www.pwc.com, www.e-finance.com.ua, www.bank.gov.ua, www.management.com.ua.

купуючи контрольний пакет акцій, інвестор отримує доступ до вже існуючого бізнесу, адаптованого до національних особливостей. Інтенсивність реалізації операцій злиття та придбання також пов'язана з можливістю іноземних банків одержувати надприбуток за рахунок просторового процентного арбітражу, залучаючи кошти на депозит у країнах із порівняно низькою депозитною ставкою й розміщуючи їх на території України під значно вищий процент.

У разі збереження тенденції активності на національному ринку корпоративного контролю банківського сектору існує небезпека переходу основної частини банківської системи у власність транснаціональних фінансово-банківських груп. Ринок корпоративного контролю — це система економічних відносин щодо перерозподілу прав власності шляхом проведення операцій злиття та придбання контрольного пакета акцій компанії чи банку. Подібні ситуації в банківському секторі можна спостерігати в таких країнах, як Естонія, де 98 % активів банківської системи належить іноземним інвесторам. У Польщі, Болгарії та Чехії присутність

іноземного капіталу зафіксована на рівні 70 % банківських активів[17]. Треба наголосити, що надвисокий рівень залежності національної банківської системи від економічної ситуації в інших країнах може негативно впливати на стабільність вітчизняних банків другого рівня й навіть (опосередковано) першого рівня (центральні банки) через дестабілізаційні процеси на світовому фінансовому ринку.

За результатами проведеного дослідження сформульовано особливості прояву процесів глобалізації в банківському секторі країн світу, які наведено нижче.

1. Банківська система на національному рівні виконує, поряд із іншими, функцію акумулювання та перерозподілу фінансових ресурсів між галузями економіки, а на міжнародному рівні глобальна банківська система виступає самостійним фактором розвитку світової економіки.

2. Розвиток транснаціональних та багатофіліальних корпорацій створює попит на банківські послуги у країнах їх присутності, що спонукає крупні банки розширювати свою присутність (через створення філій, представництв та в інших формах) у різних країнах для задоволення потреб клієнтів.

3. Банківські установи розробляють свою стратегію на основі прогнозів макроекономічного розвитку не тільки країн базування головних офісів, а й світової економіки в цілому.

4. Банківська діяльність розвивається в напрямі уніфікації проведення банківських операцій і надання послуг клієнтам, що спричинило зближення національного й міжнародного законодавства у сфері банківського регулювання.

5. Транснаціональні банки розширюють свою присутність у національних банківських сферах шляхом реалізації операцій злиття та придбання банківських установ із національним капіталом.

6. Значна кількість укладених угод злиття та придбання банківських установ (у 1999 році у світі — близько 40 000 угод[18], в Україні протягом 2004—2007 років — 20, або 12 % від середньої кількості банків, які мають ліцензію НБУ) спровокувала фундаментальні структурні зміни в банківському секторі.

7. Обсяги укладених угод злиття та придбання банківських установ (у 1999 році у світі було реалізовано операцій на суму 3,4 трлн дол. США, в Україні впродовж 2004—2007 років — на 3900 млн дол. США[19]) зумовили появу ринку корпоративного контролю та його окремого сектору — ринку корпоративного контролю банківських установ.

8. Зростання філіальної мережі банків спостерігалося досить давно, але значне збільшення обсягів міжнародних розрахунків поглиблює проникнення транснаціональних банків у національні економіки.

---

[17] Иностранные банки в переходной экономике: сравнительный анализ. — М.: ИМЭПИ РАН, 2005. — 304 с.

[18] http://www.e-finance.com.ua

[19] *Там само.*

9. У сучасних умовах національні економічні системи не можуть функціонувати без іноземного капіталу, тому банки створюють філії на території інших країн та конкурують із місцевими банківськими установами. Наприклад, кількість банків США, які мають відділення в інших країнах, протягом 1970—1993 років зросла з 79-ти до 153 одиниць, тобто майже вдвічі[20]. Японські банки контролюють майже 25 % банківського ринку в деяких штатах США, створюючи істотну конкуренцію банкам-резидентам[21].

10. Посилення впливу транснаціональних банків на світові фондові ринки та сектор капітального фінансування веде до зростання їх впливу на національні монетарні політики країн, а отже й на діяльність центральних банків.

11. Подовження термінів надання коштів та одночасне зниження прибутковості кредитно-інвестиційної діяльності пов'язане зі зміною структури інвестування у світовій економіці в напрямі зростання частки наукомістких галузей.

12. Зміщення акцентів банківської діяльності в бік інформаційних технологій і надання послуг клієнтам дистанційно, тобто через канали новітніх засобів зв'язку (Інтернет, wap-протокол, GPRS та ін.), посилює динамізм глобалізаційних процесів.

Підсумовуючи сказане, підкреслимо, що глобалізація фінансових ринків передбачає усунення бар'єрів між внутрішніми та міжнародними фінансовими ринками й розвитком багатоваріантних зв'язків між окремими секторами. На глобальному рівні капітал повинен вільно переміщуватися з внутрішнього на світовий ринок і навпаки та рухатися в тому напрямі, який гарантує вищу норму прибутку і продуктивності порівняно з можливостями ринку присутності. Тому слід очікувати, що мобільність міжнародних потоків капіталу зростатиме доти, доки світова економіка не буде характеризуватися порівняною однорідністю.

[20] Statistical Abstract of USA 1995. — 117th Ed. / U.S. Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, Bureau of the Census.

[21] *Дэниэлс Д.Д., Радеба Л.Х.* Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции: Пер. с англ. — М.: Дело Лтд., 1994. — 748 с.